

NOTA EDITORULUI

Faptul că astăzi se vorbește despre perversiunile narcisice, i se datorează¹ lui Paul-Claude Racamier. El este primul care a descris în anul 1987² cum funcționează această patologie din sfera perversității, patologie care afectează atât bărbații, cât și femeile. În doze mici, de altfel, în forma trecătoare și „vitală” a unei „reacții perverse” în fața durerii, a unei deziluzii grave sau a unei dificultăți serioase, perversiunea narcisică ar fi, potrivit lui Racamier, o strategie de apărare destul de răspândită. Dar capătă un caracter cu adevărat distructiv atunci când se instalează pe o perioadă lungă de timp și într-o formă organizată.

Racamier vorbea din experiență. A trebuit să sufere într-o manieră „usturătoare” și să lupte împotriva unui „nucleu pervers” în propria sa instituție. „Nu este nimic de așteptat din in-

¹ Rândurile care urmează se bazează pe o conferință susținută de Paul-Claude Racamier la 6 aprilie 1995, la Lausanne, intitulată „Décervelage et perversion dans institutions”; pe o monografie de Gérard Bayle, *Paul-Claude Racamier*, publicată de PUF în 1997; într-un număr special al *Revue française de psychanalyse* intitulat „Perversion narcissique”, editat în 2003 de Jacques Angelergues și François Kamel; și pe dosarul consacrat perversilor narcisiști de Anne Crignon în *Le Nouvel Observateur* din 15-21 martie 2012.

² Vezi Paul-Claude Racamier, „De la perversion narcissique”, *Gruppo*, 3, 1987, p. 11-27, și *Le Génie des origines: psychanalyse et psychose*, Paris, Payot, 1992, din care capitolele IX și X (p. 279-337) formează prezentul volum.

teracțiunea cu perversii narcisici”, scria el, „putem doar spera să scăpăm nevătămați.” Nu este deci o coincidență faptul că studiul său începe cu o mențiune „amară” și se încheie cu o „indignare trăită” față de o acțiune care otrăvește mortal plăcerea de a gândi și de a crea. De aici vehemența, chiar violența, unor formulări ale sale („Ucide-i: nu le pasă; umilește-i: îi va afecta³”), care i-a surprins pe mulți. Avea, de asemenea, o preocupare pentru limbă. Scria uneori povestiri; iubea poezia, în special pe Valéry, Mallarmé și Michaux; căuta – uneori creând-o de la zero – imaginea care să transmită, cel mai inteligent, o realitate inedită. De aici și numeroasele neologisme pe care le-a adunat în cele din urmă în *Cortège conceptuel*, un dicționar scripitor al gândurilor sale.⁴ De aici, de asemenea, puterea limpede, senzuală, încarnată a exprimării sale, care „lovește la țintă” în majoritatea cazurilor.

În sfârșit, să nu uităm că Racamier era preocupat de familii și grupuri. Fie că vorbim despre dominația perversă a unei mame asupra propriului copil sau despre nucleul pervers care face ravagii într-o firmă, se pot stabili similitudini între mecanismele intrapsihice descoperite și disfuncțiile sociale. Probabil că în această lumină ar trebui să recitim *Les perversions narcissiques*: cum este produsă și „acceptată” perversiunea de societatea noastră.

Iulie 2012

³ *Infra*, p. 81. Acest citat izbitor este foarte răspândit. Trebuie remarcat, totuși, că în cartea sa, cuvintele lui Racamier sunt aplicate în exemplul specific al marilor figuri ale banditismului și, prin urmare, nu au în mod explicit caracterul universal care le este atribuit de obicei; pe de altă parte, și acest lucru este curios, ele sunt adesea făcute mai violente chiar de către cei care le citează, psihanaliști sau alții, care redau prin cuvintele lor: „Ucide-i, îi lasă rece, umilește-i, îi va distruge.”

⁴ Paul-Claude Racamier, *Cortège conceptuel*, Paris, Apsygée, 1993.

DESPRE PERVERSIUNEA NARCISICĂ

Preambul

Încă nouă, puțin cunoscută, uneori prost primită (pentru că narcisismul apare aici în lumina sa cea mai puțin favorabilă) și totuși necesară, noțiunea de perversiune narcisică se situează atât la o răscruce, cât și la o extremitate: o răscruce între intrapsihic și interacțiune, între patologia individuală și cea familială a narcisismului, și la extremitatea traiectoriei mereu explorate, reluate și precizate între psihoză și perversiune.

(Să le amintim încă o dată, dintre lucrările lui Freud, pe cele cu privire la fetișism: 1927, 1938³. În termeni concisi, el face loc – un loc care nu va înceta să crească ulterior – negării și clivajului: negarea castrării și clivajul Eului. De aceste mecanisme leagă el originea fetișismului erogen. În mod remarcabil, în jurul acestei negări el face legătura între perversiunea fetișistă și psihoză).

Va fi totuși necesar un drum lung pentru aprofundarea și clarificarea acestor linii mari. Vom vedea că în această perversiune nonerogenă, care este perversiunea narcisică, în care obiectul este tratat nu ca o persoană, nici ca o amuletă, ci ca o ustensilă, operează un tip particular de negare.

Din același motiv profund, *cea mai completă formă de perversiune narcisică este numai acțiune și foarte puțină fantasmă*: ce rost are fantasma, când nu există un obiect real?

Într-o primă abordare, perversiunea narcisică se caracterizează, pentru un individ, prin nevoia și plăcerea prevalentă de a se pune în valoare pe sine, pe seama celorlalți.

Este o plăcere specifică. Nu este erogenă, chiar dacă aspectele de perversiune sexuală sunt adesea, dacă nu întotdeauna, asoci-

³ „Fetișismul“ (1927), „Clivajul eului în procesul de apărare“ (1938).

ate cu ea. Această plăcere este obținută prin manevre și comportamente organizate în mod pragmatic, în detrimentul unor persoane reale. În ceea ce privește nevoia care stă la baza acestei perversiuni, sursele sale inconștiente, cu siguranță complexe, parțial pulsionale („parțial“ este de două ori cuvântul potrivit aici), sunt în mod fundamental contradepresive și anticonfliktuale.

Cu siguranță, perversiunea narcisică este o perversiune. (Acest lucru nu înseamnă însă că orice perversiune este perversiune narcisică.) Printre perversii narcisici, se numără impostorii, escrocii și mistificatorii (toți aceștia fiind subiecte ale excelențelor lucrări psihanalitice ale lui Phyllis Greenacre și Janine Chasseguet-Smirgel); cu toate acestea, dacă în fiecare pervers narcisic există un impostor care doarme (sau care stă la pândă), acesta nu se află întotdeauna în centrul scenei sociale.

Aici pot fi făcute două remarci:

1. Există, fără îndoială, legături între perversiunea narcisică și *psihopatie*, dar acestea sunt complexe: este adevărat că între cele două concepte clinice, numai cel al perversiunii rezistă; tot acesta este singurul care își datorează locul doar cercetării psihanalitice. (Cât despre psihopatie, știm măcar la ce se referă?)
2. Am citat două lucrări psihanalitice. Mai adaug și lucrarea lui Pasche privind definirea perversiunii⁴. Nu prea mai există altele, în afară de Alberto Eiguer și, mai recent, Roger Dorey.
3. Este destul de clar că defensiva narcisică, singură, nu echivalează cu perversiunea; ea poate fi asociată, mai mult sau mai puțin convenabil, cu nevroza.

⁴ Francis Pasche, „Définir la perversion“, *Revue française de psychanalyse*, 47 (1), 1983, p. 396-402.

Niveluri și destine

Este de la sine înțeles că pot fi distinse diferite planuri sau niveluri în cadrul perversiunii narcisice.

Și pentru început: nimeni nu se poate lăuda (narcisic...) de a fi pentru totdeauna și complet lipsit de orice urmă de perversiune narcisică. Este vorba de o tendință *universală*, cu siguranță de origine timpurie, și tocmai acestui fapt i se datorează includerea noțiunii printre conceptele psihanalitice demne de luat în considerare: în ochii psihanalizei, așa cum am văzut deja, nimic nu are importanță în psihopatologie dacă nu există în sfera universală, măcar în stadiu incipient.

Există apoi faze sau momente de perversiune narcisică. Mișcarea perversă este mai mult sau mai puțin intensă, mai mult sau mai puțin de durată; nu este neapărat inveterată. În unele cazuri, ea constituie un răspuns la o situație conflictuală, dureroasă sau depresivă. Atunci se observă cel mai clar două fenomene pe care le-am descris în altă parte: evitarea doliului prin extruziune (adică prin exportul, pe spinarea altora, a doliului personal negat anterior și apoi desfigurat); și obturarea perversă a angoaselor psihotice (un avatar, deloc rar, al *psihozelor în curs de cicatrizare*).

În final, există *organizările* narcisice perverse: în general persistente (vom vedea mai târziu de ce) și cu diferite grade de „succes” sau finalitate; și asta, până la culmi pe care numai marii impostori le pot atinge.

Care sunt *destinele* acestor planuri diferite?

Curentul pervers universal este menit să se integreze în organizarea plenară a relației de obiect; el poate să repara doar întâmplător. Fazele sau formațiunile perverse, încă foarte apropiate de psihoza sau depresia pe care urmăresc să le evite, sunt fără îndoială cele în care se vede cel mai bine mișcarea perversă –

chiar dacă incomplet finalizată. Organizările perverse sunt, în mod evident, cele mai reușite organizări de acest gen. Nu este deloc surprinzător, așadar, că se încearcă înțelegerea perversiunii în punctul ei culminant.

Există cu siguranță două versiuni calitativ distincte ale perversiunii narcisice.

Una, cea mai înverșunată, cea mai agresivă, cea mai otrăvitoare, cea mai acerbă, este mai aproape de paranoia și de psihoza pasională. Este mai frecventă la femei – cele pe care eu le numesc faloide.

Cealaltă, cea mai avantajoasă și mai plină de suficiență, este mai aproape de narcisismul grandios. Este întâlnită în special la bărbați.

În ceea ce privește originea acestei diferențe, ea are legătură cu destinul complexului de castrare: îl vom regăsi puțin mai departe, în lucrarea de față.

Bineînțeles, de dragul clarității, voi descrie perversiunea narcisică în forma sa cea mai completă. Mă voi concentra, în principal, asupra așa-numitei versiuni avantajoase. În ceea ce privește versiunea pasională sau faloidă, care este, fără îndoială, formidabilă, am discutat-o deja în unele dintre lucrările mele anterioare⁵. Într-o zi, vor mai fi multe de spus pe această temă. Și în special următorul lucru: *mama* narcisică faloidă este, bineînțeles, o femeie castratoare, profund odioasă, constant în pragul unei depresii pe care o evită, lacomă să-și posede prada până la moarte și capabilă să își folosească propriii copii drept ostatici, instrumente de răzbunare și proiectile ghidate.

⁵ Paul-Claude Racamier, „Esquisse d’une clinique psychanalytique de la paranoïa”, *Revue française de psychanalyse*, 30 (1), 1966, p. 145-172 și *Les Schizophrènes*, Paris, Payot, colecția „Petite Bibliothèque Payot”, 2001.

Încă o întrebare: unde sunt întâlniți perverșii (narcisici)? Foarte puțini la noi în cabinet: un pervers nu vrea să fie tratat decât dacă nu este suficient de pervers. Și mai puțin pe divanul psihanalistului: abordarea psihanalitică și panta perversă sunt antinomice. (Totuși, există câțiva perverși atrași de tendințele psihanalitice, pentru penaj și pentru poleiala pe care cred că le vor găsi acolo, și dacă e posibil, fără să se implice prea mult.) Îi întâlnești însă în viața reală, unde este mai bine să nu ai de-a face cu ei. Și în familii; printre părinți (și nu doar mamele psihoticilor), sau chiar în familii întregi care trăiesc între modul psihotic și cel pervers. Vom reveni asupra acestui aspect când vom vorbi despre „nucleele perverse“ (capitolul II).

Surse de perversiune narcisică

Originea perversiunii narcisice se găsește în megalomania infantilă și primitivă universală. Atât conceptul, cât și ceea ce conținează el în realitatea clinică se situează, prin urmare, în firul – cu care suntem familiarizați – seducției narcisice.

O seducție narcisică perpetuată, dar dureroasă, duce la psihoză. Seducția narcisică asociată cu autoerotismul (și cu unele pulsiiuni parțiale) duce la perversiune narcisică.

Așa cum am arătat în cazul impostorului și al escrocului (Greenacre și Chasseguet-Smirgel), la perversul narcisic se constată prevalența și permanența iluziei active de a-l înlocui *cu adevărat* și fără consecințe în fața mamei, pe tată, care este eliminat atât în gânduri, cât și *în fapt*.

În plus față de evacuarea tatălui, evitarea complexului Oedip, desființarea Supraeului, seducția narcisică adaugă, ca bonus major, tentativa de *imunitate conflictuală*.

Această imunitate conflictuală este dobândită cu prețul „*imunității obiectale*“. În perversiunea narcisică vor fi, evident, puse în

mișcare anumite pulsioni. *Parțiale* însă. Ele se realizează – căci acesta este destinul pulsioniilor parțiale – către un singur scop, dar aici nu este vorba de obiectul libidinal, ci de narcisism.

Analitatea are o contribuție consistentă în activitățile perverse: tot ce servește la control este necesar narcisismului pervers. În ceea ce privește sadismul, vom vedea, examinând plăcerile perverse, că își are locul lui.

Dar, bineînțeles, din perspectiva falică și a complexului de *castrare*, reușește perversiunea narcisică să se închege: să se închege, adică să se desăvârșească. Ne aflăm pe un teren cunoscut aici.

Bărbatul: Nu sunt castrat, dovada: eu sunt mai mare, mai înzestrat și mai puternic decât toți.

Femeia: Nu sunt castrată, dovada: castrez toți bărbații și mai ales pe cei de care îmi place...

Aceasta este diferența dintre versiunea avantajoasă și cea faloidă, pe care le-am distins ceva mai sus.

Trăsături ale perversiunii narcisice

Perversul narcisic este un narcisic prin faptul că nu se consideră dator nimănui; și este un pervers prin faptul că încearcă activ să-i facă pe alții să plătească prețul inflației sale narcisice și al imunității conflictuale pe care o pretinde.

El nu datorează nimic nimănui. Nu este fiul nimănui („Nu am avut niciodată stăpân“, îmi spunea unul dintre ei). Nu așteaptă nimic de la nimeni. Dar îi face pe alții să aștepte. Îi face să aștepte în termeni temporali (durata așteptării pe care o impune este proporțională cu întâietatea pe care și-o acordă). Nu recunoaște superioritatea nimănui. Nu depășește nicio rivalitate, pentru că o înlătură. Nu este îndatorat nimănui și nici nu riscă să invidieze pe cineva: are totul, o spune, și crede ceea ce spune.

Perversul (narcisic) este pervers în sensul că îi place să se prețuiască pe el însuși în detrimentul celorlalți. „Iubirea de sine mă definește“, îmi spunea unul. Dar nu este tocmai așa: perversii lasă întotdeauna pe altcineva să plătească nota în locul lor, iar (micul) pervers pe care îl citez nu a făcut excepție de la această regulă.

Nu este surprinzător faptul că, la pervers, nu există nicio conștientizare reală a naturii perverse a comportamentului său. Nu există nicio cenzură internă exprimată de Supraeu: perversul nu poate fi dezamăgit decât dacă eșuează și se va abține doar dacă terenul nu este favorabil. Perversul, bărbat sau femeie, calcă pe cadavre, dar asta se întâmplă numai celor care se expun și atâta timp cât se expun: de îndată ce victima perversului denunță „șmecheria“, acesta se retrage. „Radarul“ perversilor îndeajuns de dotați este de așa natură încât este suficient ca victima să fi demascat manevra pentru ca agresorul să renunțe; perversul veritabil, de îndată ce se simte expus, „se retrage“, nu din conștiință, ci din oportunism. El ar putea face rău, ar putea răni, ar putea face de rușine sau umilii; pentru el, cel mai important este să simtă cât mai puțină suferință personală, în cel mai rău caz, sau chiar deloc, dacă este posibil.

Perversul va ține cont cu precizie de situații, oportunități, resurse sociale și disponibilități: nu trebuie să testezi terenul înainte de a-l exploata? Vom vedea, totuși, că identificarea nu face parte din aceste evaluări. Perversul este mai mult sau mai puțin abil; ține să fie realist, după cum am văzut. Deci să nu se spună că nu are simțul realității; are un simț perfect al oportunității sociale (și, dacă suferă de psihoză, va fi parcurs un drum lung), dar realitatea umană contează prea puțin în ochii lui – cu siguranță nu este ceva ce îl va deranja.